

“Een admirabel manneken”
P.J. Veth
leraar Engels en Maleis aan de KMA in Breda
tussen 1838-1841¹

door

P.G.E.I.J. VAN DER VELDE

Inleiding

In dit artikel zal een schets gegeven worden van de Bredase jaren van Pieter Johannes Veth (1814-1895). Veth stamde uit een hervormde familie, die tot de gezeten burgerij van Dordrecht behoorde.² Hij bezocht er eerst de op het zakenleven gerichte ‘Franse’ school waar praktische vakken als boekhouden, aardrijkskunde en Engels werden gegeven. Terwijl zijn oudere broer de ijzerwarenhandel van zijn vader overnam, lag voor de pientere Piet het domineesambt in het verschiet. Daarom bezocht hij de Latijnse school die hem voorbereidde op de universiteit. De lessen op deze school stonden voornamelijk in het teken van de studie van de klassieke talen. Andere vakken, zoals geografie en geschiedenis, beschouwde men als aanvulling op de hoofdvakken. Op deze school werden een aantal vriendschappen gesmeed die hem sterk zouden beïnvloeden. Zo kwam hij in contact met de leraar Latijn J.W. Grim die hem samen met de predikant A.P. van Groningen in contact bracht met de romantische literatuur. Ook maakte hij er kennis met de latere kerkhistoricus W. Moll, die Veth in 1832 naar Leiden volgde. Hier studeerde hij theologie maar kreeg gedurende zijn studie sterke belangstelling voor literatuur en Oosterse talen. De titulaire hoogleraar en bibliothecaris van de Leidse universiteit J. Geel, die een grote rol speelde bij de oprichting van het kritische culturele tijdschrift *De Gids*, had grote invloed op Veth. Ook kwam hij in contact met de hoogleraar Oosterse talen H.E. Weijers, die als een van de grondleggers van de bijbelse tekstkritiek gezien kan worden. Het mag daarom geen verwondering wekken dat Veth na lezing van *Das Leben Jesu* van de moderne Duitse theoloog, D.F. Strauss, waarin de historiciteit van de Heilige Schrift ontkend werd, afzag van een carrière als dominee zeer tegen de zin van zijn ouders. Het zal dan ook een hele opluchting voor Veth zijn geweest dat hem door toedoen van Weijers en Geel een post werd aangeboden als leraar Engels en Maleis aan de Koninklijke Militaire Akademie in Breda, een stad die hij uit zijn jeugd ongetwijfeld gekend moet hebben.³ In het navolgende zullen zijn Bredase jaren behandeld worden waarna op het eind van dit artikel nog even stil gestaan zal worden bij zijn latere levensloop, die duidelijk werd beïnvloed door zijn driejarig verblijf in Breda.

Nadat de kandidaat in de letteren en theologie Pieter Johannes Veth eind juni 1838 het besluit van het Ministerie van Oorlog had ontvangen waarin hij benoemd werd "...tot leraar in de Engelsche en Oostersche talen aan de Koninklijke Militaire Akademie en zulks onder het genot van een tractement van Duizend Guldens (f. 1000) 's jaars..." maakte de kersverse leraar zich op om zich bij zijn werkgever aan te melden.⁴ Veth vertrok op 17 juli 1838 uit zijn geboorteplaats Dordrecht met de Moerdijkse Stoomboot van negen uur 's ochtends naar Terheijden vanwaar hij de tocht per diligence voortzette. Rond één uur 's middags reed hij via een van de vier toegangspoorten, de Bossche poort, de volledig omwalde vesting en garnizoensstad Breda binnen en meldde zich bij de academie aan.⁵ Zo kwam hij terecht in een stad die door A.J. van der Aa rond 1840 als volgt bezongen werd: "De stad heeft bijna de gedaante van een driehoek. Zij is zeer luchtig en ruim gebouwd, met breede straten; vele tuinen; opene plaatsen; uitgestrekte bleeken, een goede, wijde haven, met levend water doorspoeld."⁶ Waarschijnlijk doelde Van der Aa op het noordelijke gedeelte van de stad en het gebied binnen de Oude Vest waar het gegoede deel van de bevolking woonde; de wijken D en C.

In *'Geschiedenis van Breda III'* gunt M.J.M. Duijghuisen ons een blik op het stadsdeel buiten de Oude Vest, de wijken A en B, waar het verpauperde deel van de bevolking woonde en het garnizoen gelegerd was. Hij omschrijft Breda als een benauwende vesting met slecht geplaveide wegen, open riolen en slechte, overbevolkte huizen.⁷ Die overbevolking was ontstaan nadat Breda in staat van beleg was gesteld na de Belgische opstand in 1830 en het oorspronkelijk enkele honderden militairen tellende garnizoen tot enkele duizenden aanzwol. Deze aanwas, gekoppeld aan de instroom van ongehuwde vrouwen uit het omringende platteland op zoek naar bestaansmogelijkheden, deed de stad van 10.000 in 1830 tot 15.000 inwoners in 1840 groeien.⁸ De bestaansmogelijkheden van deze Brabantse Bontjes lagen vooral in de dienstensector; als hulp in de huishouding of als prostituée in de Vingerhoedstraat bij de Kloosterkazerne. De aanwezigheid van het garnizoen en de academie versterkte het lokaal-verzorgende en gespecialiseerde karakter van de nijverheid van de stad. Voor het overige was er in Breda geen industriële activiteit van betekenis. Toch was Breda dat op een kruispunt van wegen tussen noord en zuid lag geen ingeslapen stadje. "Thans nog brengen de handel met de omliggende plaatsen, de doorvoer van koopwaren, de verschillende snelwagens (diligences), toerkarren en andere rijtuigen, welke hier doorrijden, aankomen of van hier vertrekken, alsmede de krijgsbezetting der stad eene aanmerkelijke levendigheid aan."⁹

Wanneer Duijghuisen spreekt van een benauwende veste bedoelt hij ook de verstikkende oligarchische bestuurscultuur maar dat was niet typisch voor Breda alleen. Wel typisch was, dat terwijl boven de rivieren de protestanten de dienst uitmaakten, in Breda rond 1840 de bezetting van de bestuursposten een afspiegeling vormde van de religieuze achtergrond van de bevolking, die voor 90% uit katholieken en voor 10% uit protestanten bestond.¹⁰ De verdeling van de macht tussen katholieken en protestanten had zich na 1815 geruisloos voltrokken. "Dit interconfessioneel contact was kenmerkend voor de Bredasche elite van die dagen. Deze

gedroeg zich vreedzaam of misschien ook wel pragmatisch, teneinde het algemeen welzijn niet door godsdienstige schermutselingen in gevaar te laten brengen.”¹¹ Eenzelfde religieuze tolerantie heerste op de KMA. Met enige overdrijving zou gezegd kunnen worden dat er een oecumenische geest “avant la lettre” hing. Dit kwam onder meer tot uitdrukking in het gezamenlijk door pastoor en dominee opgestelde morgen-en avondgebed dat door alle cadetten, van welke religieuze overtuiging dan ook moest worden uitgesproken.¹²

Een nieuw élan

DE KMA was op 1 november 1836 heropend nadat zij in 1830 als gevolg van de Belgische opstand, twee jaar na haar oprichting de poorten had moeten sluiten. De instelling van de officiersopleiding in Breda zette een streep onder een tientallen jaren slepende discussie in militaire en politieke kringen over de inrichting van het onderwijs aan officieren.¹³ De oprichting van de KMA maakte een einde aan een systeem van protectie bij benoemingen in het leger en luidde het begin in van een prestatiegericht systeem. De tegenwerking die de KMA in de eerste drie decennia van haar bestaan kreeg te verduren, kwam vooral uit kringen van regenten. Nieuw bij de heropening in 1836 was de toevoeging van de opleiding voor officieren van het in 1816 opgerichte Nederlandsch Oost Indisch Leger [later het KNIL, Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger]. Dit moet gezien worden als een erkenning van het belang van de koloniën voor Nederland en het ontluiken van het besef dat Nederland vooral door zijn overzeese bezittingen een rol op het wereldpolitieke terrein kon blijven spelen.

Dat de rol van Nederland in Europa was uitgespeeld, was duidelijk naar voren gekomen tijdens de Belgische opstand. De dictaten opgelegd door de grote mogendheden werden uiteindelijk met veel tegenzin door Willem I in maart 1838 geaccepteerd. Hierdoor was de spanning met België weer opgelopen want de uitvoering van de voorwaarden was juist ongunstig voor België, omdat het door België bestuurde Limburg onder Nederlands bestuur moest worden geplaatst. Toen Veth in juli aankwam was die spanning in het grensgarnizoen, dat onder het gezag stond van generaal D.H. baron Chassé, de held van de Citadel van Antwerpen, nog niet geheel weggeëbd. Hij moest zich aanmelden bij majoor H.G. Seelig, die onder Chassé gestreden had. Terwijl elders in het land de Jan Saliegeest regeerde, was er op de KMA een vernieuwingsdrang met nationalistische inslag voelbaar. Pas rond 1850 werd in Nederland die houding naar waarde geschat. Zo schreef de chroniqueur van de Academie, H. J. Wolf: “Ook in het buitenland kwam men tot de conclusie, dat, waar ook verflauwing en achteruitgang in Nederland bestonden, dit stellig niet het geval was bij de studie der krijgswetenschappen en aanverwante vakken, welke studie bij ons tot een zeker even hoge ontwikkeling was gekomen als in de overige landen van Europa.”¹⁴ Met enig chauvinisme voegde hij er nog aan toe: “Volgens velen in het buitenland was de KMA te Breda zelfs de beste militaire school in Europa.”¹⁵

De KMA met vierjarige cursus dankte zijn faam aan haar goede op de praktijk gerichte hogere beroepsopleiding die openstond voor jongeren in de leeftijd van 14

1. De Koninklijke Militaire Academie rond 1830 met links de toren van de Grote Kerk.
Litho (coll. Breda's Museum)

tot 17 jaar. Als zodanig kan de KMA als een voorloper van de HBS gezien worden. Per jaar werden 80 cadetten gerecruiteerd en de maximale capaciteit van de KMA lag op 320 cadetten. Het lag aanvankelijk in de bedoeling de helft van elke jaargang voor de koloniale dienst te bestemmen maar het bleek dat gemiddeld negen cadetten per jaar ook daadwerkelijk hun weg naar Nederlands-Indië vonden.¹⁶ Tijdens de duur van hun opleiding verbleven de cadetten intern op het Kasteel enerzijds om hen af te schermen van de 'verderfelijke' stadse invloeden en anderzijds om hen op die manier de militaire geest in te boezemen. Ook tegenwoordig verblijven de cadetten, behalve de laatste jaars, nog intern op het Kasteel.

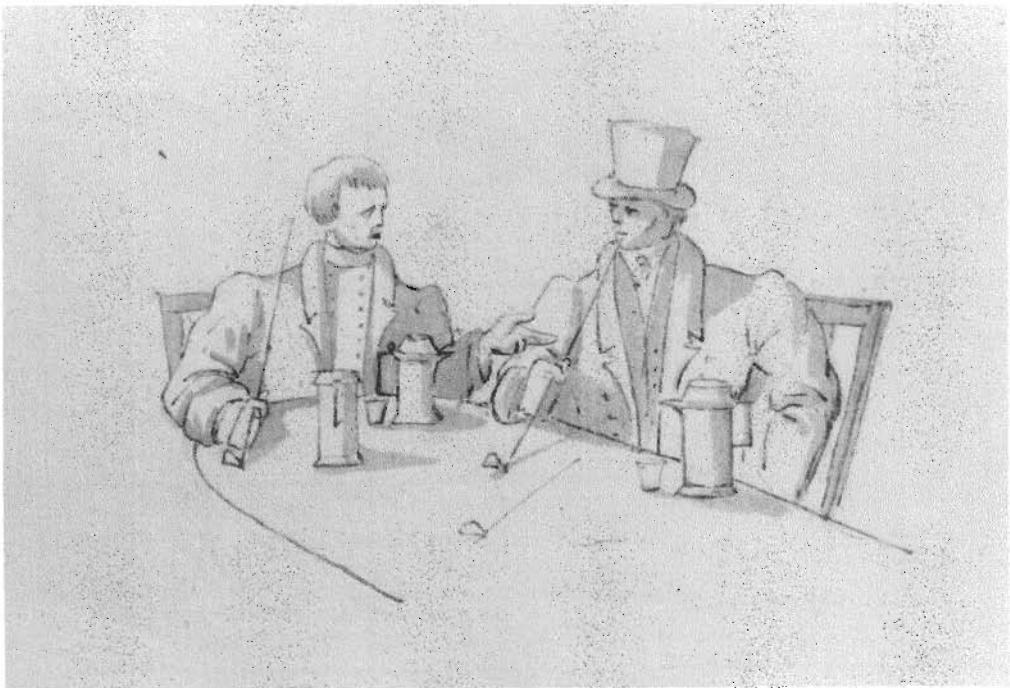
Het leven werd er beheerst door strenge tucht en vrijwel al de handelingen van de cadetten werden op commando verricht. De opleiding was bepaald niet licht te noemen.¹⁷ Zes dagen per week waren de cadetten in totaal minimaal 55 uur in touw. Al naar gelang de tijd van het jaar werd de reveille om half vijf, hartje zomer, of zeven uur, hartje winter, geblazen. De aanvangstijd van de lessen was daar van afhankelijk. Om 7 uur in de zomer en 8 uur in de winter. De eerste twee lessen van anderhalf uur, met een kwartier pauze waren van theoretische aard. De nadruk lag op wiskundig onderwijs maar er werd ook veel aandacht besteed aan strategie, tactiek, fortificatieleer en andere militaire vakken terwijl ook taalonderricht werd gegeven. Daarna volgde een les tekenen die tot half één duurde waarna een uur aan

schermen, paardrijden, gymnastiek of (koord)dansen werd besteed. Na het middageten vingen de lessen om 3 uur met tekenen aan en van 4 tot half zeven weer theoretische vakken. Op woensdag en zaterdag namiddag was er bij goed weer, en dat was het vrijwel altijd in Breda, geëxerceerd. De schriftelijke examens, waarbij de meest mogelijke strenge rechtvaardigheid heerste, werden in mei en juni afgenomen en de cadetten moesten voor elk van de 25 vakken, 11 tot 13 vragen beantwoorden. Voor elke vraag kregen ze een half uur bedenktijd en de cadetten moesten voor elk vak minstens een 7 halen om te slagen. De examens vonden plaats in de zogenaamde uitspanningszaal die: "...prijkt met de beeldenissen van de grootste Helden onzes Vaderlands, die bij deze gelegenheid met een meewarig oog op hunne aanstaande collega's neerzien!"¹⁸

De officieren in spe werden onderricht door een lerarencorps dat voor de helft uit militairen en voor de andere helft uit burgerdocenten bestond. Het waren vrij competente leraren die vele praktische handboeken schreven waarvan het onderwijs in Nederland profijt trok. Wel bestond er wrijving tussen de militaire leraren en de burgerdocenten omdat naast het cultuurverschil, met uitzondering van de burgerhoogleraren in de Nederlandse en oosterse talen, de burgerdocenten een veel lager salaris genoten dan hun collegae officieren. Bij dit corps voegde Veth zich bij het begin der lessen op 1 september 1838.¹⁹ Hij werd de assistent van de hoogleraar Oosterse talen Ph.P. Roorda van Eysinga, grondlegger van de studie Javaans en Maleis in Nederland, die verantwoordelijk was voor de lessen in de niet-militaire vakken van de opleiding voor officieren in koloniale dienst. Deze officieren bestemd voor de koloniale dienst moesten naast de reguliere vakken ook nog Engels, Maleis en de land-en volkenkunde van Nederlands-Indië leren. In totaal werd er 22 en een half uur les per week door de koloniale sectie verzorgd. Daarvan moest Veth in de cursus 1838-1839 twee uur Engels aan eerstejaars verzorgen. Omdat het volgens Roorda van groot belang was dat de leraar de kwekeling ver vooruit was, moest Veth in het eerste jaar zijn mondelinge spreekvaardigheid oefenen. Pas daarna zou hij de hogere klassen in het Engels kunnen onderrichten.²⁰

De onderwijslast van Veth was het eerste jaar licht te noemen maar hij werd met aanvullende taken overladen. Zo moest hij binnen een jaar het hoog-Maleis en het Javaans meester worden. Weijers had Veth al voor de moeilijke aard van zijn leraar Roorda van Eysinga gewaarschuwd maar tegelijkertijd sprak hij zijn protégé bemoeidigend toe: "Gij hebt het geluk, van in hem den besten leermeester voor het Maleijsch, die thans in Nederland is, gevonden te hebben: maak dat gij spoedig op zijn (niet eens zoo enorme) hoogte u brengt en snel hem dan door uwe grammatische opleiding en goede kritische aanleg voorbij."²¹ Eerder had hij Veth aangespoord vooral het werk aan zijn defentie (een bewijs van wetenschappelijk kunnen op grond waarvan tot die tijd dikwijls een doctoraat honoris causa werd toegekend) niet te vertragen "... daar in uwe kring vooral een academische graad waarde heeft ...".²² Zo zat Veth in die eerste periode in Breda tussen twee vuren. Bovendien moest hij naast deze opdrachten een handboek over de Engelse literatuur samenstellen, een terrein waar hij al in zijn Latijnse schoolperiode in aanraking mee gekomen was en waar hij zich tijdens zijn studie in Leiden verder in verdiept had.

Veth kwam te wonen op twee minuten loopafstand van het kasteel in de Kater- of Catharinastraat 84 pal naast het Begijnhof en de Valkenberg en twee huizen verwijderd van het pand waar de tiendaagse veldtocht was voorbereid en de schipper van het turfschip had gewoond.²³ Hij huurde kamers op de eerste verdieping bij de dames M.G. en E.J. de Bruin, die een handel in levensmiddelen dreven en een gereformeerde achtergrond hadden.²⁴ Eerder had Roorda van Eysinga hier aan Veth over geschreven: "Er zijn hier kamers bij brave gereformeerde [zijn cursivering, PvdV] menschen open, hetwelk ue welligt voegzamer is dan bij Roomschen."²⁵ Nog afgezien van het overwegend Roomse karakter, zal de omschakeling van het vrije studentenleven in Leiden naar het semi-militaire leven in Breda niet geheel probleemloos zijn verlopen. Gelukkig voor Veth trof hij op de academie een oude bekende uit Dordrecht aan; de portretschilder I. Schouman, leraar tekenen aan de academie, die tot zijn vriendenkring zou gaan behoren.²⁶ Een andere tekenleraar C.C. Huijsmans werd, ondanks diens katholieke achtergrond, zijn boezemvriend met wie hij heel zijn verdere leven zou blijven corresponderen.²⁷ Huijsmans had opleidingen gevolgd in Antwerpen en Parijs en schilderde in de romantische stijl.²⁸ Wellicht zocht Veth, die "...zoo goed de caprices van de kunstenaars (...) kende en (...) die gevoelig was voor alles wat wezenlijk schoon is...", in het contact met deze kunstenaars een tegenwicht voor de discipline en het uiterlijk vertoon op de Academie.²⁹ Zo was het

2. Mannen in een Bredaas koffiehuis, geschetst door C.C. Huijsmans in 1831 (coll. GAB)

op de Academie voorschrijft dat ook de burgerleraren een uniform moesten dragen dat bestond uit: "Een blauwen gekleeden rok, met de knopen, zoo als de officieren, en wit ondergoed. Een driekante hoed met oranje kokard en gouden lus, degen met geel gevest. Eerste drie klassen onderwijzers [Veth was onderwijzer eerste klasse, PvdV] goud borduursel op de kraag en opslagen van onderscheiden maat."30

Veth, die in Leiden al was opgevalen als een hardwerkende student, besteedde het grootste gedeelte van zijn tijd aan studie. Maar er bleef ook tijd over voor ontspanning. "Herinnert gij u nog dat toen wij nog hier in Breda des avonds rondsletterden en wezenlijk genoegelijke ogenblikken al koutende doorbragten...", of "...ik (herinner) mij met nieuw genoeg de delicioese gekheden die wij zoo dikwijls er verteld hebben. Ils sont passé ces jours de fête", schreef zijn vriend Huijsmans kort na Veths vertrek uit Breda naar Franeker in 1841.³¹ Terwijl Veth in Breda een zeker evenwicht tussen studie en ontspanning wist te bewaren, waarschijnlijk omdat Huijsmans hem dikwijls de stad inlokte, maakte Huijsmans zich ook na Veths vertrek ongerust omdat Veth niet voldoende lichaamsbeweging had en zich daardoor lusteloos en loom voelde. "Uwe liefde tot de studie maakt u het werken tot eene noodzakelijkheid, en zal uwe zwakke lichaamsbouw geheel ondermijnen wanneer gij niet er voor zorgt. Het is een treurige waarheid dat den mensch niet enkel voor studie geschapen is, gelijk het fisiologisch waar is, dat, die deelen die het meest ontwikkelen het meeste en beste gedeelte van het voedsel absorberen. Zoo zullen uwe hersenen uw lichaam, de ziel het stof vernietigen, wanneer gij niet bij tijds voor evenwigt zorgt."³²

Een tegenwicht zal ongetwijfeld de zomervakantie van 15 juli tot 1 september 1839 hebben gevormd, waarin hij een reis langs de Rijn maakte, een populaire reisbestemming in die jaren. Doel van zijn romantisch tochtje was Heidelberg waar zijn zieke vriend W. Moll, een kuur volgde. Samen met hem trok hij door het noordelijk van Heidelberg gelegen Odenwald. "Met welk genoeg herinner ik mij mijn verblijf te Heidelberg en vooral onzen gezamenlijken tocht door 't Odenwald", memoreerde Moll later.³³ Op de terugweg legde hij in de buurt van Koblenz een bedevaart af naar het graf van de Franse generaal Marceau, "dien ons de geschiedenis voorstelt als het verwezenlijkt ideaal der deugden van den soldaat" merkte Veth op in een artikel dat in de *'Almanak der Koninklijke Militaire Akademie'* van 1840 gepubliceerd werd.³⁴ Hij vertaalde een tweetal strofen uit het derde canto van Byron's 'Childe Harold', waarin Byron de held Marceau bezingt.

Bij Coblentz rijst op een heuveltop met gras
Bekleed, en op zijn kruin ligt een begraven.
Een piramide dekt 'eens dapperen asch:
Klein is 't gesteent, maar groot des helden graven
Een vijand was 't! Doch vraag niet wie hij was:
Eere aan Marceau! Bij 't jeugdig lijk des braven
Stort 's ruwen krijgsmansoog een tranenplas,
Zijn lot beklagend, en hem toch benijdend,
Omdat hij sneuvelde, voor Franrijks vanen strijdend.³⁵

In dezelfde almanak staat geschreven dat "...ZE [Veth] vervolgens onder leiding van dien hoogleraar [Roorda van Eysinga] die vorderingen in het Maleisch heeft gemaakt, dat hij het eerste studiejaar daarin onderwijst".³⁶ In concreto hield dit in dat Veth gedurende de cursus 1839-1840 vier uur Maleis en twee tot vier uur Engels gaf.³⁷ Aan het begin van 1840 zag het eerste gedeelte van zijn handboek over de Engelse literatuur het licht. Het doel van de uitgave was: "...to show the genius of British literature, which is no other but the genius of the nation".³⁸ In het tweede deel dat in 1841 zou verschijnen, houdt hij het gedicht 'Holland' van Goldsmith, dat een uiterst negatief beeld van Nederland geeft, zijn lezers als een spiegel voor, om hen tot een meer patriotische houding aan te zetten:

But view them closer, craft and fraud appear,
E'en liberty itself is barter'd there.
At gold's superior charms, all freedom flies,
The needy sell it, and the rich man buys;
A land of tyrants, and a den of slaves,
Here wretches seek dishonourable graves,
And calmly bent, to servitude conform,
Dull as their lakes that slumber in the storm.³⁹

Veth voegt er in een voetnoot aan toe: "This is a dark picture, but we can't deny that, in Goldsmith's time, it was in the main right. Every truly patriotic Dutchman should wish to blot out from our history an age of moral and intellectual decline which has ended in the well deserved extinction of our commonwealth; and at present we should endeavour to rescue the honour of our country, not by disclaiming our former disgrace, but by effacing still extant trace of it."⁴⁰ Het is duidelijk dat de nationalistische stemming op de KMA invloed op Veth uitoefende.

Breda: springplank voor Indië

De dagboek aantekeningen van Willem Moll, die hij de weidse titel 'Fragmenten uit de geschiedenis van een mensch' meegaf, gunnen ons een blik op Veths dagelijks leven en het culturele leven in Breda van die dagen.⁴¹ Samen met Van Groningen kwam Moll op 28 april 1840 tegen de avond bij Veth in de Catharinastraat aan. De vrienden hadden veel bij te praten. Moll noteerde: "Na lange scherts en kout gingen 'de drie auteurs' zum Bette!"⁴² De volgende dag stonden ze om zeven uur op en nuttigden gezamenlijk het ontbijt waarna ze een bezoek brachten aan de van origine Dordtse schilder M. Schouman, die zijn zoon Isaac in 1839 naar Breda gevolgd was.⁴³ Het schilderij van Veth dat aan Isaac Schouman toegeschreven wordt, is dus hoogst waarschijnlijk in deze periode ontstaan.⁴⁴ Het is een borstbeeld naar rechts. De ongeveer vijftientigjarige Veth is in een donker kostuum gehuld en lijkt bijna op de dominee die hij niet wilde worden. Het bezoek aan Schouman werd gevolgd door een wandeling in het Ginnekenbos ten zuiden van Breda waar ze in de herberg Den Zwaan aten.⁴⁵

3. Portret van P.J. Veth, geschilderd door diens vriend Isaac Schouman. Paneel 1838-1841 (Rijksdienst Beeldende Kunst, 's-Gravenhage)

Om zeven uur kochten ze kaartjes a raison van één gulden bij de Schouwburg voor 'De Schepping' van J.F. Haydn, die door de leden van de lokale zangvereniging Concordia, werd uitgevoerd. De schouwburg was, tot ongenoegen van de burgers der stad, gelegen aan de Oude Vest bij de Vlaszak. "Er werd geklaagd over het ontbreken van straatlicht in de avonduren, de Vlaszak was niet geplaveid, en er stond een huis met kwade naam aan die straat."⁴⁶ Toch verhinderde deze situatie de burgers niet het liefdadigheidsconcert bij te wonen want de zaal was uitverkocht. De uitvoering was volgens Moll, die muzikaal zeer begaafd was en in wie de zangvereniging onvermoed een kritisch luisteraar vond, van een laag gehalte. De koren waren volgens hem wel vrij goed ingestudeerd maar: "...de solo's werden door de mannen ellendig gehavend, geen enkele heeft een dragelijke stem".⁴⁷ De 'muziekrescent' van de 'Bredasche Courant' was lovender: "De avond van den 29 april was voor deze stad een echt kunstfeest. De Zangvereniging Concordia heeft, onder leiding van den heer Umland, Haydn's meesterstuk "de Schepping op zulk eene wijze uitgevoerd, dat de herinnering er van onuitwischaar in ieders kunstgevoel zal blijven leven. De voordragt van obligaten en koren getuigde van een muzikale ontwikkeling bij dit koorgezelschap, welke men elders niet beter aantreffen zal..."⁴⁸ Toch vond ook Moll dat een van de dames wel zuivere solo's ten gehore kon brengen en gaf hij toe dat hij eigenlijk niet zo hield van dit soort theatrale muziek.⁴⁹

De volgende dag legden de drie vrienden eerst een bezoek af bij Huijsmans

waarna de tour van Breda werd voortgezet met het drinken van een bak koffie bij de boekhandelaar en uitgever P.R. Broese aan de Grote Markt.⁵⁰ De avond brachten ze door bij de Schoumannen in de Nieuwstraat in gezelschap van Huijsmans en de musicienne J.C. Hildebrand die volgens Moll: "Al vrij sterk piano speelt, maar zonder gezuiverde smaak en goede keus van muziek naar 't schijnt."⁵¹ Om één uur 's nachts gingen ze naar bed en de volgende dag op 1 mei keerden Van Groningen en Moll terug naar Dordrecht.

Veth bracht de zomervakantie in zijn geboortestad door. In het *Jaarboekje voor Dordrecht* werd zijn gedicht 'Ouderliefde, aan een ontaarden zoon' gepubliceerd. Veth die zijn ouders hevig teleurgesteld had door geen predikant te worden, moest nog wat goed maken en dat deed hij door het vergoddelijken van de ouderliefde.

Want wreed is soms de liefde van een man,
En 't hart der vrouw is soms het hart eens tigers;
Hun wellust is de wellust soms eens krijgers,
Die nimmer spaart, waar hij slechts tergen kan.
Maar ouderliefde is immer rein genot;
Nooit voert ze een dolk verborgen onder bloemen;
Daar boven slechts, waar we ook een Vader noemen,
Heeft zij haar evenbeeld. - Het is een God!⁵²

Tijdens de vakantie ontving Veth een brief van Roorda van Eysinga waaruit bleek dat de leiding van de KMA, tevreden was over diens functioneren. Het was een reactie op een klacht van Veth over zijn geringe inkomsten. Roorda van Eysinga raadde Veth aan, in het kader van een reorganisatie, Seelig om een salarisverhoging te verzoeken.⁵³ De reorganisatie zou echter pas na Veth's vertrek uit Breda geëffectueerd worden. Huijsmans beklagde zich er later over want alleen de hoge officieren en de militaire leraren kregen een salarisverhoging.⁵⁴ Derhalve bleef Veth 1000 gulden per jaar verdienen terwijl zijn onderwijstaak bij het begin van de cursus 1840-1841 verder werd uitgebreid met lessen in de land- en volkenkunde van Nederlands-Indië. P.A. van der Lith merkte daar in zijn levensbericht van Veth over op dat: "...de benoeming van Veth te Breda van beslissenden invloed op zijn later leven (was), omdat hij, die ook het onderwijs in de land- en volkenkunde van Ned. Indië op zich nam, daar het eerst het gebied betrad, waar hij later als Meester zou heerschen...".⁵⁵

Een promotie zonder doctoraat

Op 27 oktober 1840 ontving Veth een brief van zijn 'promotor' Weijers waaruit bleek dat deze alles in het werk stelde een betere positie voor zijn protégé te verwerven. Na het overlijden van de hoogleraar J. Wolters in Groningen beijverde hij zich T.W.J. Juynboll, die sinds 1831 hoogleraar in de Oosterse talen in Franeker was, in Groningen benoemd te krijgen. Veth, die hij rijp achtte voor een professoraat aan een atheneum zou Juynboll dan op kunnen volgen: "Voor een Academie zijn uw

voorstudieën nog niet lang en ernstig genoeg geweest maar voor een Atheneum acht ik u volledig geschikt.”⁵⁶ Juynboll kon zich in de plannen van Weijers vinden. Ook T. Roorda, hoogleraar in de Oosterse talen aan het Amsterdamse Atheneum en commissaris bij de examens van de KMA, stemde met de opzet van Weijers in, die in april 1840 succesvol had kunnen worden bekroond indien de Groningse Hogeschool, die aan Roorda de voorkeur gaf, niet had dwarsgelegen. Nadat Roorda het aanbod had afgeslagen en in Amsterdam tot hoogleraar was benoemd, kon de uitvoering van de opzet weer in gang worden gezet. In Veth's gemis aan een gedegen kennis van de Semitische talen zag Weijers geen struikelblok want die zou Veth zich door zijn helder hoofd en accurate werkwijze snel meester kunnen maken. Weijers feliciteert zichzelf omdat hij een carrière had geopend waarin Veth zich uitsluitend aan de Oosterse talen zou kunnen wijden. Via Franeker zou hij later terug naar Leiden kunnen komen. Daarom spoorde hij Veth aan de helft van zijn 'Arabische' specimen in te leveren, dat hij nog voor het einde van het jaar diende te verdedigen. Weijers, speculerend op Veth's toenemende onvrede over diens militaire werkkring, voerde de druk verder op door te schrijven: “Blijft gij liever te Breda, dan kunnen wij op ons gemak voortgaan en hebben wij volstrekt geen haast.”⁵⁷

Veth had wel haast. Hij wilde liefst zo snel mogelijk zijn uniform aan de wilgen hangen en Breda verlaten. Zijn vriend Huijsmans karakteriseerde het leven in Breda als volgt en Veth zal wel met hem ingestemd hebben: “Ik gevoel mij hoe langer hoe meer alleen, tusschen deze rijk geworden kruideniers en bierbrouwers, waarvan de trotsche domheid, en de domme trotschheid onuitsaanbaar is, en dan die klein-geestige militaire nulliteiten, met hunne biesjes en lintjes ba!”⁵⁸ Veth zal wel niet lang hebben moeten denken over het voorstel van zijn leermeester en met ijver aan de slag gegaan zijn. Toch bleek op 26 november zijn voorwoord nog niet voltooid te zijn. Bijgevolg werd de dag van de proeve verplaatst van 4 naar 9 december. Weijers had inmiddels de theses die Veth hem opgestuurd had, bekeken en er enkele geschrapt en er enkele aan toegevoegd die hij voor gemakkelijker verdedigbaar hield. Van de theses die hij had geschrapt merkte Weijers op: “Ik houd dezelve niet voor iets, waarmee wij buitenslands als een proeve onzer kritiek, moeten optreden...onze Hollandsche school wordt toch voor wat anders gehouden.”⁵⁹ Hoe er over die Hollandse school in het buitenland werd gedacht, geeft de Franse oriëntalist Dugat weer in zijn ‘Orientalistes Européens’: “...cette belle et solide école d'érudition hollandaise (...) dont les représentants se distinguent par ces qualités essentielles du noble métier des lettres: netteté d'intelligence, jugement prompt et droit, activité et conscience dans le travail, recherche du mieux, et ce souffle d'enthousiasme qui soutient dans la poursuite des vérités scientifiques.”⁶⁰

Van 5 tot 8 december bereidde Veth zich in Leiden voor op de verdediging van zijn specimen. Het was op kosten van het gouvernement gedrukt bij uitgeverij Brill in Leiden maar de vrijgevigheid van de staat kende zijn grenzen want het papier voor de 100 exemplaren die Veth aan professoren of als presentexemplaar weggaf, moest hij zelf betalen.⁶¹ Op 9 december van één tot twee uur verdedigde hij ten overstaan van Weijers in het Groot Auditorium van de Leidse Hogeschool zijn specimen met de daar aan toegevoegde 36 stellingen.⁶² De bijeenkomst had alles weg van een echte promotie, met rokkostuum en al, maar omdat Veth geen proponen-

tenexamen of doctoraalexamen had afgelegd, kon hij niet officieel promoveren en stond de bijeenkomst niet onder het gezag van de rector magnificus F.W. Thorbecke. Toch was er een andere manier om de doctorsgraad te bemachtigen door een doctoraat honoris causa, dat zo waarschuwde Weijers, niet onmiddellijk na de defentie toegekend kon worden.⁶³

Deze opmerking krijgt reliëf in de context van een strijd die aan de Hogeschool woedde tussen Thorbecke enerzijds en de hoogleraren J. Bake en M. Siegenbeek, geggesteund door Geel en Weijers anderzijds. Deze botsing staat bekend als de affaire Cobet-Jonckbloet. Thorbecke had zich op het standpunt geplaatst dat slechts zij die het doctoraalexamen hadden afgelegd, voor promotie in aanmerking konden komen. Bake en Siegenbeek plaatsten zich op grond van artikel 74 van de Wet op het Hoger Onderwijs, dat stipuleerde dat zij die uitmuntend waren op een bepaald vakgebied, voor een doctoraat honoris causa door een hoogleraar konden worden voorgedragen. Het was een verbitterde strijd tussen de geleerde heren waar hier verder niet op in zal worden gegaan.⁶⁴ Nadat de minister van Binnenlandse Zaken, Thorbecke in het ongelijk had gesteld, zagen de anderen na diens afreden als rector magnificus in januari 1841 en de benoeming van J.F. Van Oordt in diens plaats de kans schoon Cobet en Jonckbloet door de Senaat op voordracht van de faculteit de graad van doctor te verlenen. Terwijl de proeven van Cobet en Jonckbloet breed uitgemeten werden in de *Studenten Almanak*, is er over die van Veth niets terug te vinden.⁶⁵ Veths naam is nooit met deze affaire geassocieerd. Dat zal hij niet erg gevonden hebben want het zou zijn benoeming tot hoogleraar in Franeker nog verder hebben kunnen bemoeilijken, een benoeming die toch al op de tocht was komen te staan.

Benoeming tot hoogleraar in Franeker

Midden februari 1841 schreef Weijers hem dat de zaak er hachelijk voorstond.⁶⁶ De benoeming van Veth in Franeker was in gevaar gekomen omdat de curatoren, die allemaal in Utrecht hadden gestudeerd, onder druk van professor Groenwoud uit Utrecht, die zijn eigen protégé J. Bruining wilde pousseren, hem niet eens op de voordracht hadden willen plaatsen. Dit was pas gebeurd na aanbevelingen van onder andere Roorda en Juynboll. Veth stond nu op de tweede plaats waardoor de benoeming wel mogelijk maar allesbehalve waarschijnlijk was geworden. Volgens Weijers stelde Bruining weinig voor maar hij had wel het voordeel dat hij een Fries was. Eén van de curatoren had in het geheim Juynboll van de stand van zaken op de hoogte gebracht. Hierop had Juynboll Geel geïnformeerd die door de minister van Binnenlandse zaken en diens referendaris ontvangen werd. Tijdens het gesprek ter ministerie had Geel al snel gemerkt dat de benoeming van Bruining nog geen doorgang had gevonden. De minister zegde toe dat hij de koning, Willem II, gunstig zou proberen te stemmen voor Veths benoeming. Daarom moest Veth onverwijld een velijnen exemplaar van zijn *Specimen* aan de koning sturen. Bovendien was gebleken dat de referendaris de voordracht in zijn la had laten liggen omdat hij Bruining niet geschikt achtte. Hij zou zich ook voor Veth inspannen.

Dat de interventie van zo'n invloedrijk gezelschap succes had, vond zijn feitelijk-

ke bevestiging in *De Staatscourant* van 15 maart 1841 waarin werd aangekondigd dat bij KB van die datum dr. P.J. Veth tot hoogleraar in Franeker was benoemd op een traktement van 1600 gulden per jaar.⁶⁷ Weijers die al eerder was geïnformeerd, feliciteerde hem mede namens Geel en Bake hartelijk met de benoeming: "Een aangename carrière is u geopend, een eervol en tevens hoogst genoeglijk leven."⁶⁸ Roorda voegde daar in zijn brief aan toe: "Dat gij u nog hebt moeten meten met een Utrechenaar zal u zeker bekend zijn. Gelukkig zijn ze in Den Haag wijzer dan in Leeuwarden."⁶⁹ Weijers sprak de verwachting uit dat Veth mee zou helpen aan de verwezenlijking van het doel: "...in het gebied der studien al wat degelijk en waar is te bevorderen al wat oppervlakkig en slechts schijn is, evenzeer met kalmte en geduld als met waardigheid en macht, terug te dringen."⁷⁰ Aan het begin van een lokkende carrière zal Veth weinig moeite gehad hebben dit schone streven te onderschrijven.

Het nieuws van zijn benoeming verspreidde zich als een lopend vuurtje door het land. *De Staatscourant* was kennelijk in de hogere kringen een veelgelezen blad. Hij werd door al zijn vrienden met zijn benoeming gefeliciteerd. Enkele van zijn toekomstige collegae in Franeker zoals de mathematicus W.A. Enschedé en Juynboll, die inmiddels in Groningen was benoemd, gaven er blijk van dat ze zich op zijn komst verheugden. Volgens Enschedé wilde Juynboll niemand anders als opvolger.⁷¹ Juynboll zegt het zelf nog directer: "Met open armen zullen wij uw geleerde hier ontvangen."⁷² De eenstemmigheid over Veth's benoeming waarvan hij in zijn brief rept, sloeg misschien op die der orde van professoren, zeker niet die van de raad van curatoren. Tenslotte raadde Weijers Veth aan zich aan zijn oratie te zetten want betrekking en loon gingen in op de dag van de oratie. Hij voegde er aan toe dat er voor de professor-in-spe nog een rimpel gladgestreken viel te worden, want: "Men heeft u in het KB bij anticipatie doctor gemaakt. Ik hoop dat die voorspelling nu eerstdaags zal gerealiseerd worden."⁷³

En inderdaad kwam de voorspelling ras uit want op 20 maart 1841 werd het voorstel Veth honoris causa het doctoraat in de letteren toe te kennen unaniem door de vergadering van de faculteit aangenomen, een beslissing die door de Senaat van de Hogeschool op 2 april zonder commentaar werd goedgekeurd.⁷⁴ Zo kreeg Veth in de luwte van de affaire Cobet-Jonckbloet zonder veel moeite zijn doctoraat. Hij was tevens de laatste die van de regeling gebruik kon maken want onder invloed van Thorbecke, werd later dat jaar artikel 74 uit de Wet op het Hoger Onderwijs geschrapt.⁷⁵ Uit een brief van Weijers van 21 maart bleek dat Veth hem raad had gevraagd over de te volgen procedures.⁷⁶ Weijers legde Veth uit welke stappen hij verder diende te ondernemen. Nadat zijn benoemingsbesluit uit Franeker was aangekomen moest hij schrijven dat hij de benoeming aanvaardde maar dat hem eerst nog ontslag uit zijn huidige betrekking verleend moest worden. Daartoe diende hij zijn ontslagaanvraag bij de minister van oorlog en de koning in te dienen. Nadat hij die had gekregen diende hij de curatoren op de hoogte brengen. Tevens moest hij toestemming vragen zijn oratie voor de grote vakantie uit te spreken. Als laatste diende hij audiëntie bij de koning aan te vragen, die via de minister van binnenlandse zaken had laten weten, ingenomen te zijn met de velijnen versie van Veths *Specimen*. De koning mocht hij tijdens de audiëntie wel bedanken maar de minister van binnenlandse niet omdat deze officieel niets gedaan had.⁷⁷ Op 4 mei de dag voor het bezoek van Willem II aan Breda werd Veth bij KB van 4 mei 1841 eervol ontslagen aan de KMA.⁷⁸

4. Portret van P.J. Veth, geschilderd door zijn neef, de bekende kunstenaar en kunstcriticus, Jan Veth in 1886 (Dordrechts Museum, Dordrecht)

Moll schreef kort voor die datum: “Nu zijt gij van alle banden, die u drukten welhaast ontslagen en uwe studie en uwe werkzaamheden kunnen een vrijen en meer waardigen gang krijgen.”⁷⁹ A.W. Staring, officier aan de KMA, specificeerde die drukkende banden: “Ik wensch U van ganscher harte geluk met uwe verlossing uit de welwillende zorg van Nol [Roorda van Eysinga] zoals [J.P.A.] Overstraten [een officier aan de KMA] hem noemt, en van onder de leiding van onzen Chinesen professor, zooals ik zelf onzen Maleyer noemde.”⁸⁰ Misschien was deze band met Roorda van Eysinga wel het drukkendst. In een boekbespreking in *De Gids* in 1844 schreef Veth hoe hij over de lesmethoden van de Chinesen professor dacht: “Bij eene methode, als die door den heer Roorda van Eysinga gevolgd, leert men spoedig *wat* maar nooit *iets* goed...”⁸¹

Uit een brief van zijn studiegenoot J.C. van der Vlis, die door het Nederlandsch Bijbel Genootschap naar Soerakarta was uitgezonden en bezig was aan een vertaling van de bijbel in het Javaans, bleek dat de slagschaduw van het Kasteel toch wel zwaar op het gemoed van Veth drukte: “Te breda toch kon het, dunkt mij, U niet op den duur bevallen, omdat gij daar, wat uwe wetenschappelijken studiën aangaat, meestal onder die *minorum gentium* verkeren moest. Ik ondervind thans zelf hoe-veel onaangenaams dit heeft, maar nu is U eene heerlijke loopbaan geopend tot voortzetting uwer oostersche studiën.”⁸²

Het had er inderdaad alle schijn van dat Veth zich verder zou gaan specialiseren om een vertegenwoordiger te worden van die ‘belle et solide école d’érudition hollandaise’ op het gebied der Oosterse talen. Het zou evenwel niet lang duren voordat Veth omschakelde van dit specialistische naar een generalistisch terrein, want de flirt met de land- en volkenkunde van Nederlands-Indië in de beslotenheid van het Kasteel in Breda groeide uit tot een openlijke liefde. Voordat hij zich aan haar kon toewijden, moest hij nog meer dan een jaar doorbrengen in: “...dat verre land [Friesland] waar u nooit iemand kan gaan opzoeken...” en les gaan geven aan een atheneum dat met opheffing werd bedreigd.⁸³

Nawoord

Degenen die meer over de verdere levensloop van Veth willen weten verwijs ik naar de literatuur in de voetnoot en de biografie die ik van Veth in 1995, 100 jaar na zijn dood, hoop te publiceren.⁸⁴

Kort samengevat zou men kunnen zeggen dat het verdere leven van Veth in het teken van Nederlands-Indië stond. Het belang van zijn verblijf in Breda waar hij met Nederlands-Indië in aanraking kwam, is moeilijk te overschatten. Enerzijds uitte zijn aldaar opgedane liefde voor Insulinde zich in een veelzijdige publicistische activiteit die hem tot een van de grote populatoren van Nederlands-Indië zou maken en waarmee hij mede de encyclopedische basis hielp leggen voor de kennis over de kolonie, die later door talloze specialisten zou worden uitgediept. Anderzijds heeft hij vanuit zijn ethisch-liberale levenshouding sterke impulsen gegeven aan de Nederlandse gezagsuitbreiding in Nederlands-Indië waardoor hij als een van de grondleggers van de negentiende-eeuwse Nederlandse imperialistische ideologie kan

worden beschouwd. In een strofe van een aan Veth gewijd gedicht van P.A.M. Boele van Hensbroek, getiteld 'Insulinde', dat op de sokkel van zijn grafmonument in Dordrecht staat gebeiteld, wordt Veths werkzaamheid als volgt op poëtische wijze samengevat:

Mijn spel, mijn zang heeft hem bekoord.
Hij baadde in mijnen zonneshijn.
Uit zijnen mond heeft 't West gehoord
den lof van heel mijn zonnig zijn.

Lijst van afkortingen

AML	Academisch Museum Leiden
ARA	Algemeen Rijksarchief 's-Gravenhage
GABreda	Gemeentearchief Breda
UBA	Universiteitsbibliotheek Amsterdam
UBL	Universiteitsbibliotheek Leiden

AANTEKENINGEN

- ¹ UBL, BPL 1756. Brief van C.C. Huijsmans aan P.J. Veth van 1 december 1842, Breda. In deze brief noemde Huijsmans Veth een admirabel manneken. In UBL, BPL 1756 bevinden zich 48 brieven van deze vergeten kunstenaar en kunstcriticus, die een interessant beeld geven van zijn leven. Laatst melde de heer A.H. Simons uit Tilburg mij, dat hij materiaal voor een biografie van C.C. Huijsmans aan het verzamelen is.
- ² Paul van der Velde, 'De jeugdijaren van P.J. Veth' in: *Aspecten van de historische biografie*, Bert Toussaint en Paul van der Velde (eds.) (Kampen 1992), p. 100-112.
- ³ UBL, BPL 1756. Brief van H.E. Weijers aan P.J. Veth van 14 april 1838, Leiden.
- ⁴ ARA, Archief Koninklijke Militaire Academie (2.13.22). nr. 141 waarin het Koninklijk Besluit van 14 juni 1838 (no. 89) aangaande de benoeming van Veth. AML, Collectie Veth, nr 34482. Veth kreeg schriftelijke bevestiging van zijn benoeming op het eind van juni. Brief van het Ministerie van Oorlog aan P.J. Veth van 26 juni 1838, 's-Gravenhage.
- ⁵ UBA, Collectie Moll, nr. XX C 4e. Hierin wordt de tocht van Dordrecht naar Breda beschreven en de reisduur aangegeven. ARA, KMA. Naamlijst van de officieren en beanibten der KMA. "78 P.J. Veth. 17 juli 1838. Leraar in de Engelsche en Oostersche talen."
- ⁶ A.J. van der Aa, *Geschiedkundige beschrijving van de stad Breda en hare omstreken* (Breda 1845, reprint Zaltbommel 1968), p. 25.
- ⁷ M.J.M. Duijghuisen, *Geschiedenis van Breda III, 1795-1960, Hoofdpijnen en accenten* (Breda 1990), p. 9.
- ⁸ *Ibidem*, p. 5.
- ⁹ Van der Aa, *Breda en hare omstreken*, p. 30.
- ¹⁰ Duijghuisen, *Geschiedenis van Breda*, p. 45.
- ¹¹ *Ibidem*, p. 63. Misschien kan dit bezien over een langere tijdperiode wel beweerd worden maar incidenten zijn er zeker geweest zoals te lezen valt in een brief van C.C. Huijsmans aan P.J. Veth van februari 1843, Breda. (UBL, BPL 1756) Huijsmans schreef: "Ik bedoel den onzaligen Godsdiensttwist die zijnen fanatieken kop hier opheft en dit vreedzaam stadje in verschillende partijen splitst...jaren van kalme rust hadden de Roomsche hunden vroegere onderdrukking die zij hier te lijden hadden, doen vergeten, doch het is nu weer aan de orde van de dag."
- ¹² H.J. Wolf, *Het kasteel van Breda en de Koninklijke Militaire Academie* (Breda 1984), p. 138.
Morgengebed
Almachtige, goedertieren God! Ons eerste gevoel bij 't aanbreken van dezen dag, is dankbaarheid aan U, door Wien wij bewaard zijn dezen nacht en van Wien wij bescherming verwachten in de loop van dezen dag. Leer ons de dagen op prijs stellen, die ons vergunt te leven en den tijd te gebruiken, die nummer wederkeert.
Geef kracht aan onze lichamen, reinheid aan onze harten en kennis aan ons verstand, opdat deze dag, evenals alle dagen onzes Levens aan U moge toegewijd zijn. Amen.
- ¹³ J.A.A.M. Janssen, *Op weg naar Breda. De opleiding van officieren voor het Nederlands leger tot aan de oprichting van het KMA ('s-Gravenhage 1989)*
- ¹⁴ Wolf, *Kasteel van Breda*, p. 30. Het geschiedkundig overzicht van Wolf is in de vorm van een kroniek. De geschiedenis van de KMA moet nog geschreven worden.
- ¹⁵ *Ibidem*, p. 31.
- ¹⁶ J.A. de Moor, *De Koninklijke Militaire Academie en Indië* (Leiden 1991). Ongepubliceerde paper die

- werd voorgedragen tijdens The Third Biennial Conference of Historians of the Universities of the Low Countries and British Isles op 28 september 1991 in Oud-Poelgeest.
- 17 Het hierna volgende is afgeleid uit: 'Inrigting van het onderwijs', in: *Jaarboekje van de Koninklijke Militaire Akademie* (Breda 1851), p. 16-33.
  - 18 *Ibidem*, p. 24.
  - 19 G. van Steijn, *Gedenboek 1828-1928 Koninklijke Militaire Akademie* (Breda 1928), p. 74.
  - 20 UBL, BPL 1756. Brief van Ph.P. Roorda van Eysinga aan P.J. Veth van 4 april 1838, Breda.
  - 21 UBL, BPL 1756. Brief van H.E. Weijers aan P.J. Veth van 21 januari 1839, Leiden.
  - 22 UBL, BPL 1756. Brief van H.E. Weijers aan P.J. Veth van 5 oktober 1838, Leiden.
  - 23 Omgenummerd zou het tegenwoordig Catharinastraat 99 zijn. Het huis is in de vorige eeuw afgebroken. Het zou midden in het tegenwoordige meubelbedrijf Hendrikkx gestaan hebben. Zie ook: G. Otten, *De Straten van Breda* (Breda 1988), p. 23-24.
  - 24 GA Breda, Volkstelling 1839 en Patentregister 1837-1848. Uit een brief van C.C. Huijsmans valt af te leiden dat Veth op de eerste verdieping woonde: "...maar ik ga nooit voorbij aan de jonkvrouwen de Bruin, zonder nog eens met genoeg de ogen naar boven te slaan...". UBL, BPL 1756. Brief van C.C. Huijsmans aan P.J. Veth van 1 december 1842, Breda.
  - 25 UBL, BPL 1756. Brief van Ph.P. Roorda van Eysinga aan P.J. Veth van 14 juli 1838, Breda.
  - 26 P.A. Scheen, *Lexicon Nederlandse beeldende kunstenaars 1750-1950, M-Z* (Den Haag 1957), p. 320-321. De grootvader van I. Schouman, A. Schouman (1710-1792), was medeoprichter van het Dordtse Tekengenootschap Pictura. Zie ook: J.C.G.W. Loenen, 'Handtekenlessen aan de KMA door beroemde schilders', in *Parade*.
  - 27 GA Breda, Collectie Huijsmans 1803-1907, Afd IV-31, nr. 6 Ingekomen brieven en enige concepten van antwoordbrieven, 1833-1883, bevat een drietal brieven van P.J. Veth. De speurtocht naar een portret van de hand van Huijsmans van Veth wordt voortgezet.
  - 28 P.A. Scheen, *Lexicon Nederlandse Beeldende Kunstenaars, 1750-1950, A-L* (Den Haag 1957), p. 534.
  - 29 UBL, BPL 1756. Brief van C.C. Huijsmans aan P.J. Veth van 30 oktober 1841, Breda en brief van C.C. Huijsmans aan P.J. Veth van 18 augustus 1842, Breda.
  - 30 ARA, KMA, nr. 145. Reglement voor de Koninklijke Militaire Akademie (Den Haag 1828), p. 11 (art. 35). Wolf, *Het kasteel van Breda*, p. 95. Wolf heeft niet goed uit het reglement geciteerd. Zo zegt hij in tegenstelling tot wat in het reglement staat dat het uniform zonder borduursel was.
  - 31 UBL, BPL 1756. Brief van C.C. Huijsmans aan P.J. Veth van 30 oktober 1841, Breda en brief van C.C. Huijsmans aan P.J. Veth van 18 augustus 1842, Breda.
  - 32 UBL, BPL 1756. Brief van C.C. Huijsmans aan P.J. Veth van 30 oktober 1841, Breda.
  - 33 UBL, BPL 1756. Brief van W. Moll aan P.J. Veth van 22 december 1839, Dordrecht / Lage Vuursche.
  - 34 P.J. Veth, 'Het Graf van den Generaal Marceau', in: *Almanak der Koninklijke Militaire Akademie* 1840 (Breda 1839), p. 60-66, p. 60.
  - 35 Byron, *Childe Harold* Canto III, strofe 60. Vertaling door P.J. Veth op p. 65.
  - 36 *Almanak der Koninklijke Militaire Akademie* 1840 (Breda 1839), p. 4.
  - 37 Zie over zijn verhouding met Weijers, Roorda van Eysinga en het onderwijs dat hij aan de akademie gaf, het voorwoord bij zijn defentie: *Specimen e litteris orientalibus exhibens majorem partem libri As Soujuti de nomibus relativis inscripti Lub al-Lubab* (Leiden 1840), p. V-XX.
  - 38 P.J. Veth, *Specimens from the English Classics with introductory Essay on English Literature, explanatory notes and a glossary, Part I* (Dordrecht 1840), p. V.
  - 39 P.J. Veth, *Specimens from the English Classics with introductory Essay on English Literature, explanatory notes and a glossary, Part II* (Dordrecht 1841), p. 208.
  - 40 *Ibidem*, p. 208.
  - 41 UBA, Collectie Moll nr. XX C 4e. Fragmenten uit de geschiedenis van een mensch.
  - 42 *Ibidem*.
  - 43 P.A. Scheen, *Lexicon Nederlandse beeldende kunstenaars 1750-1950, M-Z* (Den Haag 1957), p. 320-321. Zie ook: J. Erkelens, 'Martinus Schouman (1770-1848). Biografie van een Dordtse zeeschilder', in: *Negentiende Eeuw* 7 (1989) 2, p. 277-294.
  - 44 R.E.O. Ekkart, *Franeker Professoreportretten* (Franeker 1977), p. 466. Ekkart schrijft het schilderij op technische gronden aan Isaac Schouman toe. Gevoegd bij de vriendschappelijke omgang tussen Veth en Schouman lijkt het bewijs voor de toeschrijving van Ekkart sluitend.
  - 45 A.D. Jansen, 't *Ginneken, Fragmenten uit de geschiedenis* (Breda 1989), p. 28-31. Jansen refereert aan deze

- herberg als De Bonte Os maar mij lijkt het waarschijnlijk dat het pand waarin de herberg gevestigd was en in de achttiende eeuw als De Witte Swaen bekend stond, in de volkmond nog steeds Den Zwaan genoemd werd. Tegenwoordig hotel Brauers.
- 46 H.J. Zomerdijk, *Het muziekleven in Noord-Brabant 1770-1850* (Tilburg 1981), p. 96.
- 47 UBA, Collectie Moll, nr. XX C 4e. Dit is een van de zeldzame voorbeelden van deskundige muziekcritiek uit deze periode. Het lijkt mij dan ook overdreven wanneer Zomerdijk spreekt van een onduidelijke muziekcritiek wanneer hij daarmee besprekingen als die in de 'Bredasche Courant' bedoelt.
- 48 *Bredasche Courant*, 3 mei 1840.
- 49 UBA, Collectie Moll, nr. XX C 4e.
- 50 Voor uitgeverij/boekhandel Broese zie: F.A. Brekelmans, *Twee eeuwen Broese 1784-1984* (Breda 1984)
- 51 UBA, Collectie Moll nr. XX C 4e. Zomerdijk, *Muziekleven in Noord-Brabant*, p. 209 noot 160. (over J.C. Hildebrand) "Zij moet een begaafd pianiste en pedagoge geweest zijn, te oordelen naar de herhaalde lofuitingen in de krant en vaktijdschriften." Wellicht is de smaak van de in 1840 zesentwintigjarige Hildebrand later zuiverder geworden.
- 52 P.J. veth, 'Ouderliefde (Aan een ontaarden Zoon)', in: *Jaarboekje 1840* (Dordrecht 1839), p. 33-35, p. 35.
- 53 UBL, BPL 1756. Brief van Ph.P. Roorda van Eysinga aan P.J. Veth van 28 juli 1840, Breda.
- 54 UBL, BPL 1756. Brief van C.C. Huijsmans aan P.J. Veth van 30 oktober 1841, Breda. In deze brief gaat Huijsmans uitgebreid in op de wijzigingen van het reglement van de KMA, die door het ontbreken van andere bronnen over de reorganisatie van 1841, zeer informatief zijn, temeer daar er niet openlijk over gesproken werd: "Wat ben ik gelukkig van aan u te kunnen schrijven, want gij begrijpt wel dat ik het niet een ander durf te zeggen. Zij zouden het als heiligschennis zien."
- 55 P.A. van der Lith, 'Pieter Johannes Veth', in: *Jaarboek van de Koninklijke Akademie voor Wetenschappen* (1896), p. 1-42, p. 4.
- 56 UBL, BPL 1756. Brief van H.E. Weijers aan P.J. Veth van 25 oktober 1840, Leiden.
- 57 *Ibidem*.
- 58 UBL, BPL 1756. Brief van C.C. Huijsmans aan P.J. Veth van 30 oktober 1841, Breda.
- 59 UBL, BPL 1756. Brief van H.E. Weijers aan P.J. Veth van 26 november 1840, Leiden.
- 60 G. Dugat, *Histoire des Orientalistes de l'Europe du XII au XIX siècle* (Paris 1868) p. 100-120, Jean Veth.
- 61 UBL, BPL 1756. Brief van H.E. weijers aan P.J. Veth van 27 december 1839, Leiden.
- 62 P.J. Veth, *Specimen e litteris orientalibus exhibens majorem partem libri As Soujuti de nomibus relativis inscripti Lub al-Lubab* (Leiden 1840).
- 63 UBL, BPL 1756. Brief van H.E. Weijers aan P.J. Veth van 26 november 1840, Leiden.
- 64 Van der Lith in zijn levensbeschrijving van Veth zegt over deze verdediging van zijn *Specimen*: "...t geen hem de titel van doctor in de Letteren opleverde." (p.4) Hij vergat daarbij te vermelden dat het om een doctoraat honoris causa ging. Tot de illustere voorgangers die op dezelfde manier een doctoraat verwierven behoorde onder andere: T. Roorda, H.E. Weijers, F.W. Thorbecke en J. Geel.
- 65 *Studenten Almanak* 1841, passim.
- 66 UBL, BPL 1756. Brief van H.E. Weijers aan P.J. Veth van 14 februari 1841, Leiden.
- 67 *De Staatscourant*, 15 maart 1841. AML. nr. 34482.
- 68 UBL, BPL 1756. Brief van H.E. Weijers aan P.J. Veth van 16 maart 1841, Leiden.
- 69 UBL, BPL 1756. Brief van T. Roorda aan P.J. Veth van 14 maart 1841, Amsterdam.
- 70 UBL, BPL 1756. Brief van H.E. Weijers aan P.J. Veth van 16 maart 1841, Leiden.
- 71 UBL, BPL 1756. Brief van W.A. Enschedé aan P.J. Veth van 18 maart 1841, Franeker.
- 72 UBL, BPL 1756. Brief van T.W.J. Juynboll aan P.J. Veth van 18 maart 1841, Franeker.
- 73 UBL, BPL 1756. Brief van H.E. Weijers aan P.J. Veth van 16 maart 1841, Leiden.
- 74 UBL, Archieven van Senaat en Faculteiten der Leidsche Universiteit, Documenta Actorum, 320. Brief Curatoren aan de Senaat van 23 april 1841, Leiden. UBL, Documenta Actorum, 320. Brief van Senaat aan curatoren van 14 mei 1841, Leiden.
- 75 In UBL, BPL 1756 bevindt zich een brief van Veth's vriend Jonckbloet van 3 april 1842 waarin deze hem zijn befaamde tocht langs de Duitse archieven op zoek naar Nederlandse literaire bronnen uit de doeken doet.
- 76 UBL, BPL 1756. Brief van H.E. Weijers aan P.J. Veth van 21 maart 1841, Leiden.
- 77 UBL, BPL 1756. Brief van H.E. Weijers aan P.J. Veth van 21 maart 1841, Leiden.
- 78 *De Staatscourant*, 4 mei 1841.
- 79 UBL, BPL 1756. Brief van W. Moll aan P.J. Veth van 18 april 1841, Dordrecht.

- 80 UBL, BPL 1756. Brief van A.W. Staring aan P.J. Veth van 18 maart 1841, Huize Wildervanck, Zutphen.
- 81 P.J. Veth, 'Javaansche spraakkunst door wijlen A.D. Cornets de Groot', in: *De Gids* 8 (1844) 1, pp. 431-442, 491-504, 555-565, 615-625, 679-696, p. 562.
- 82 UBL, BPL 1756. Brief van C.J. van der Vlis aan P.J. Veth van 31 januari 1842, Soerakarta. Van der Vlis (1813-1842) had theologie gestudeerd en na zijn doctoraal te hebben behaald, ging hij als alumnus van het NBG in 1838 bij Weijers in Leiden studeren. Na het behalen van zijn doctorsgraad in 1839 werd hij uitgezonden naar Java, waar hij in 1840 zijn bijbelvertalingswerkzaamheden begon. Alras kwam hij in conflict met de bijbelvertaler J.F. Gericke, die anders dan Van der Vlis de voorkeur gaf aan letterlijke vertaling. Van der Vlis meende dat men bij de vertaling van de bijbel rekening moest houden met het begrippenapparaat van het Javaans. Daarom zocht hij in het Javaans naar equivalenten voor niet bestaande begrippen zonder letterlijk te vertalen. Het conflict werd de wereld uitgeholpen toen hij op 25 oktober 1842 te Soerakarta overleed. Zie: J.L. Swellengrebel, *In Leijdeckers voetspoor Anderhalve eeuw Bijbelvertaling en taalkunde in de Indonesische talen. 1. 1820-1900* (Den Haag 1974) p. 74-76.
- 83 UBL, BPL 1756. Brief van C.C. Huijsmans aan P.J. Veth van oktober 1842, Breda.
- 84 Het nawoord is gebaseerd op: P.G.E.I.J. van der Velde, 'The Indologist P.J. Veth (1814-1895) as Empire-Builder', in: Robert S. Kirsner (ed.), *The Low Countries and Beyond* (Lanham New York Londen 1993) p. 55-72 Publications of the American Association for Netherlandic Studies 5, en P.G.E.I.J. van der Velde, 'De projectie van een Groter Nederland. P.J. Veth en de popularisering van Nederlands-Indië, 1848-1895', in: *Tijdschrift voor Geschiedenis* 105 (1992) p. 367-382.